

Grassalkovich Antal és a gödöllői uradalom

„Birodalmam alatt...”

Gróf Grassalkovich Antal a birtokos,
mecénás és magánember.

Szerkesztette: Czeglédi Noémi. Gödöllői
Múzeum Füzetek 14. Gödöllő, 2015.
197 oldal

A „Birodalmam alatt...” Gróf Grassalkovich Antal a birtokos, mecénás és magánember című tanulmánykötet¹ a 2011 szeptemberében megrendezett Gróf Grassalkovich Antal konferencia előadásából született meg. A kötet így részben címében, részben tartalmában megegyezik a Gödöllői Városi Múzeum korábbi időszaki kiállításának anyagával, illetve az ehhez kapcsolódó múzeumi sorozatban megjelenő kiadvány kutatási eredményeivel.² Grassalkovich Antal személye, gödöllői uradalma, továbbá a földesúr és domíniuma közötti gazdasági, társadalmi és igazgatási kapcsolata köré szerveződtek a tanulmányok. A nemesség- és uradalomtörténeti vizsgálatok – változó intenzitás és kérdésfeltevés mellett – mindig is a magyar történetírás érdeklődésének az előterében álltak. A társadalomtörténetírásról belül is egyre inkább figyelmet kaptak azok a földbirtokosok, akik a lokális

és/vagy regionális gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatok létrehozói, közvetítői, a birtokrészek életviszonyainak, gazdálkodási rendjének megalapozói, a fennhatóságuk alá tartozó települések fejlődésének meghatározói lettek.

A főnemesi család vagyonalapítójának, a 18. század neves hivatalnokának és gazdasági alakjának esetében sincs ez másképp, hiszen – a falu, majd mezőváros – Gödöllő anyagi és társadalmi gyarapodását Grassalkovich Antalnak (1694–1771) köszönhetjük. A település, illetve az uradalom dinamikus fejlődését ugyanis csak részben magyarázza kedvező földrajzi fekvése, azaz Pesthez, Budához, Váchoz, Kassához való közelsége, a Grassalkovich társadalmi rangemelkedéséhez szükséges anyagi feltételek megteremtése, illetve határozott földesúri koncepciója ugyanennyire meghatározó lehetett Gödöllő mennyiségi és minőségi növekedésében. A Grassalkovich családdal, illetve a gödöllői kastéllyal és uradalommal természetesen többen foglalkoztak már vizsgálatainkban. Gondoljunk csak Wellmann Imre gazdaság- és családtörténeti, Fallenbüchl Zoltán hivatalnoki, Varga Kálmán genealógiai és kastélytörténeti, Lábadi Károly egyháztörténeti vagy Farkas József uradalomtörténeti munkáira.³ A kötetben szereplő tanulmányok egyrészt a jelentős szereppel bíró földbirtokost állítják középpontba. Másrészt viszont az eddigi kutatási eredményekhez képest

¹ A kötet címét a következő idézet magyarázza: „...Helységem meg ismeri mindenkori Atyáskodásomat, és Birodalmam alatt való magam Gyarapodását. Azért nem tekéntem az Új Urbarium által lehető nagyobb hasznomat; Hanem valamint hogy további gyarapodásokat ohajtom...” Contractus Urbarialis Possessionis Macsa. 1770. Az idézet pontosan érzékelteti Grassalkovich Antal uradalmához való viszonyát, amely hangsúlyosan szerepel a tanulmányokban is.

² Czeglédi Noémi – Fábíán Balázs: „Birodalmam alatt...” (Gróf Grassalkovich Antal) Gödöllő mezőváros élete a 18. században. Gödöllői Múzeumi Füzetek 12. Gödöllő, 2011. A Gödöllői Városi Múzeum időszaki kiállítása 2011. március 5. – október 2. között volt látogatható.

³ Wellmann Imre: *A gödöllői Grassalkovich-uradalom gazdálkodása*. Budapest, 1933.; Fallenbüchl Zoltán: *Grassalkovich Antal. Hivatalnok és főnemes a XVIII. században*. Gödöllő, 1996.; Varga Kálmán: *A gödöllői kastély évszázadai*. Budapest, 2000.; Lábadi Károly: *I. Grassalkovich Antal, a templom-építő*. Gödöllő, 2003.; Farkas József: *A gödöllői uradalom története*. In: G. Merva Mária – Horváth Lajos (szerk.): *Gödöllő története I. A kezdetektől 1867-ig*. Gödöllő, 2007. 163–224.

tehetők megállapítások: milyen újdonságokra mutatnak rá vagy épp mennyire újszerűek az ebben felsorakozó vizsgálatok. A következőekben tehát ezen két szempont szerint igyekszem mérlegre tenni a Grassalkovich-konferenciát követően létrejött írásokat.

A kötet koncepcionális vezérfonalát – a földesúri működés kiemelését – Poór János nyitóelőadásának írásos változata (*Magyarország a 18. században*), illetve Kerényi B. Eszter – a múzeum igazgatójának, a sorozat szerkesztőjének – múzeumpedagógiai programokat tagláló írása (*(Angyali) kalandozás a barokk Gödöllőn*) némiképp megtöri. Poór a bevezetőjében ismertetett, nem alapkutatásokon nyugvó kutatási eredményeit korábbi munkájában már részletesen taglalta.⁴ Ettől függetlenül érdemes azon központi gondolatát kidomborítani, miszerint a 18. századi Magyarország épített környezetében, a politikai és társadalmi élet átalakításában, a magyar arisztokrácia és köznemesség csoportjainak az „átmozgatásában” fontos szereppel bírtak a Habsburg uralkodók, különösen Mária Terézia. A kormányzat modernizációs tevékenysége ellenére azonban mégiscsak feudalizmus volt Magyarországon, ahol a nemesség „alkotmányvédő” szerepben tetszelegve már csak részben teljesítette alkotmányos kötelezettségeit. Nem kívánom alábecsülni a múzeumpedagógia fontosságát sem, hiszen napjainkban a múzeumok tudományos teljesítménye mellett nem elhanyagolható szempont az, hogy egy tudományos, kulturális és szolgáltatói szerepkörrel is bíró intézmény hogyan képes kapcsolatot teremteni a múzeum és a város, a jelen és a múlt között úgy, hogy egyszerre legyen érdekes, vonzó és ismeretterjesztő. A többi tanulmány – sokszor egymáshoz is kapcsolódva, álláspontjaikat megerősítve – három nagyobb egységbe rendezhető. Az első Grassalkovich szenttiszeletét és ahhoz fűződő

egyházi mecénatúráját világítja meg; a második a kulturális, város- és uradalomfejlesztési, egészségügyi területen kibontakozó gazdasági katalizátor funkcióját vizsgálja, a harmadik pedig Grassalkovich domíniumának jogszolgáltatójaként való fellépéséhez kapcsolódik.

Beke Margit a Szentjobb ereklye történetének ismertetését (*A Szentjobb, különös tekintettel a 18. századra*), Kerny Terézia Grassalkovich Antal devóciójának⁵ elemzését (*Grassalkovich I. Antal személyes devóciója*), illetve Lábadai Károly írása a Nepomuki Szent János mártíromsága iránt mutakozó érdeklődését (*Grassalkovich I. Antal érdeklődésének gyökerei Nepomuki Szent János mártíromsága iránt*), azaz a földesúr vallásosságának színtereit mutatja be. Így többek között Grassalkovich katolikus egyházat támogató szerepére, magánajtatosságára és a családi szentkultusz tiszteletére hívják fel a figyelmet. Sőt az is világosan látszik, hogy szenttiszelete és annak különböző szegmensei igen szerteágazók, több rétegre tagolódnak, s nemcsak magánéletében – például elsőszülött fiúgyermekének névadásában –, hanem a domíniumaiban és politikai pályafutásában is kimutathatók. Épp ezért az sem véletlen, hogy Grassalkovichnak köszönhetően a váci egyházmegyében a gyónási titok szentjének, Nepomuki Szent Jánosnak a legkiterjedtebb kultusza bontakozott ki. Mindenképp érdekes lenne megvizsgálni azt is, hogy a szentek tisztelete hogyan mutakozhatott meg Mária Terézia udvarában, aki Szent István királyt példaképévé téve megszerezte a legfontosabb ereklyéjét, a Szentjobbot. Az ereklye átadásáról és az ünnepegről maga Grassalkovich Antal számolt be a királynőnek 1771-ben. S azt is érdemes lenne teljes összefüggésében elemezni, hogy más családoknál melyik szentek kerültek előtérbe, a szenttiszelet milyen formákat öltött, továbbá hogyan jelentkezett ez az uradalom élet-

⁴ Poór János: *Megbékélés és újjáépítés 1711–1790*. Budapest, 2009.

⁵ A latin eredetű szó felajánlást, tiszteletet, hódolatot jelent.

ében. Papházi János szintén Grassalkovich mecénási tevékenységét vizsgálta (*Egy Grassalkovich I. Antal által kiadott könyv*), csak épp mecénatúrájának eddig nem elemzett területét, azaz a gróf könyvkiadását Szentiványi Márton 1750-ben Bécsben újra kiadott munkájának apropóján. Gödöllő ura nem törekedett tudományos és művészeti gyűjtemények létrehozására, így a könyv(ek) kiadásának támogatása egyrészt mecénási tevékenységének gyarapításaként, másrészt a patrónusnak lerótt tisztelet jeleként értelmezhető.

Az egyházi és egyéb területen kifejtett mecénási tevékenységén túlmenően földesúri funkcióinak ellátását domborítják ki a további tanulmányok. Pataki Katalin az egészségügyi ellátáson belül (*A hatvani kapucinusok gyógyszerértára Grassalkovich I. Antal idején*), Czeglédi Noémi az igazságszolgáltatás terén (*Grassalkovich I. Antal pallosjoga*), végül Szőke Balázs (*Gödöllő 18. század végi településének számítógépes rekonstrukciója*) és Fábíán Balázs (*Gödöllő településszerkezeti változásai a barokk kortól a 20. század végéig*) Gödöllő fejlődésének szempontjából emelik ki Grassalkovich megkerülhetetlen földesúri funkcióit. Pataki Katalin a hatvani kapucinus kolostor gyógyszerertárának példáján keresztül árnyaltabb képet vázol fel a 18. századi egészségügyi piac szereplőiről, illetve a földesúr egészségügyi patronátus szerepéről, hiszen az egyházi érdekeltsgű patika alamizsnából, gyógyításból többlet jövedelemhez jutott, így könnyebben kezelte az áringadozókat. Ez pedig egyúttal azt is jelzi, hogy egy világi gyógyszerár megtelepedéséhez földesúri megváltás lett volna szükséges, ami Hatvan esetében nem teljesült. Grassalkovich összes birtokára kiterjedő, 1762-ben elnyert pallosjogával Czeglédi Noémi foglalkozott, kiemelve, hogy ezt a jogot csak nagybirtokos nemesek kapták meg. Ez a kiváltság a birtokolt terület felett teljes jogi hatalmat jelentett, szemben az úriszékkal, amivel csak a saját jobbágjai felett rendel-

kezhetett. Grassalkovichnak a település fejlődésében, területének és lakosságszámának növekedésében játszott földesúri szerepét helyezte középpontba Szőke Balázs és Fábíán Balázs. Szőke tanulmányának bővített változata a már említett korábbi kötetben szintén olvasható. Ennek ellenére a városkép 1770–1780 körüli arculatának megidézése számítógépes rekonstrukció segítségével példaértékűnek mondható, és az összehasonlíthatóság érdekében más uradalmak esetében is ajánlatos lenne elvégezni. Szőke Balázs kifejezetten a kastélyt és környékét modellezte, Fábíán Balázs pedig a településszerkezeti változásokat írta le egészen a 20. század végéig.

A kiadvány – a részben már közölt kutatási eredmények dacára – Grassalkovich tevékenységének több új oldalát mutatja meg. A tanulmányok konklúziói viszont azt is jelzik, hogy érdemes lett volna a részeredményeket összefűzni, egymás mellé helyezni, hogy a címben is vállalt birtokos, mecénás és magánember aspektusok még inkább egységet alkossanak a tanulmánykötet elolvasása után. Egy bevezető például összefoglalást adhatott volna az elért eredményekről és a jövőbeli kutatási irányokról, hiszen az egyértelműen látszik, hogy további vizsgálatok, illetve egységes szempontok szerinti, újabb módszertani elemzések szükségesek. Ez azonban nemcsak a kötet szerzőinek lehet kijelölt cél, hanem mindazok számára is, akik hasonlóképp nemesség- és uradalomtörténeti kutatásokra adják fejüket. Mindenképp pozitívumként értékelendő azonban, hogy egy városi múzeum képes színvonalas kiadványok sorozatát megjeleníteni, kielégítve a tudományos szakemberek, a helytörténet és a múzeum iránt érdeklődők kíváncsiságát a Grassalkovich család és a gödöllői uradalom történetére vonatkozóan.

SZILÁGYI ADRIENN